

СТРАТЕГІЯ, ЗМІСТ ТА НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ З ВИЩОЮ ТЕХНІЧНОЮ ОСВІТОЮ

<https://doi.org/10.31649/1997-9266-2018-141-6-124-133>

УДК 37.013.73:101

М. Д. Прищак¹

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО, КОМПЕТЕНТІСНОГО ТА КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДІВ В ОСВІТІ

¹Вінницький національний технічний університет

В контексті визначення методологічних засад розвитку освіти України XXI ст., здійснено порівняльний аналіз особистісно орієнтованого, компетентісного, комунікативного підходів в освіті. Ключовим критерієм методологічної ефективності відповідних підходів в освіті виступає принципи сучасної (постнекласичної) парадигми освіти.

Показано ключову роль особистісно орієнтованого підходу в подоланні авторитарної парадигми освіти та роль компетентісного підходу як ключового фактору трансформації освіти України в напрямі європейського освітнього простору.

Визначено позитивні аспекти та недоліки особистісно орієнтованого та компетентісного підходів. Зокрема, можливість абсолютизації ролі особистості (особистісно орієнтований підхід) в системі «людина—світ» та абсолютизація технологічного аспекту розвитку особистості (компетентісний підхід), що повертає нас до класичної (раціоналістичної) парадигми освіти.

Обґрунтовано, що недоліки особистісного орієнтованого та компетентісного підходів значною мірою можуть бути подолані комунікативним підходом. Досліджено роль комунікативного підходу як ключового методологічного системоутворювального чинника розвитку освіти України. Комунікативний підхід долає недоліки компетентісного підходу, обумовлюючи необхідність формування компетентностей «ціннісною метою» освіти, гармонізуючи духовні та технологічно-компетентісні аспекти розвитку та діяльності особистості.

Аналіз особистісно орієнтованого, компетентісного та комунікативного підходів в освіті показує їх взаємозв'язок, взаємозалежність, взаємовизначеність, взаємодоповнювальність. Тому, методологічною основою їх подальшого дослідження та актуалізації в педагогічну практику має бути системний підхід в освіті.

Ключові слова: освіта, педагогіка, філософські парадигми освіти, підходи в освіті, особистісно орієнтований підхід, компетентісний підхід, комунікативний підхід.

Вступ

З кінця XX ст. у вітчизняній філософській та педагогічній науках відбувається активний процес пошуку методологічних основ розвитку освіти.

Чверть століття незалежності України — це чверть століття «блукання в пустелі» з метою виходу на шлях, який приведе до успіху в реформуванні освіти та можливості її інтегрування в західний цивілізаційний та культурний простір. Першим, хоча і незначним, сигналом успішного виходу на цей шлях стало прийняття Закону України «Про вищу освіту» (2014) [1], потужнішим сигналом стало прийняття Закону України «Про освіту» (2017) [2]. Не заглиблюючись в аналіз Закону «Про освіту», можемо зазначити, що в ньому зроблено суттєвий крок в плані нормативного визначення парадигмальних основ розвитку освіти, які би відповідали західній освітній тенденції та враховували національну специфіку освіти. Крок суттєвий, але перший. Тому питання становлення вітчизняної парадигми освіти та освітніх підходів до її реалізації залишається актуальним.

Що стосується вітчизняної філософії, то, незважаючи на певні успіхи філософії освіти в дослідженні питання філософських парадигм освіти (В. П. Андрущенко [3], О. О. Базалук [4],

Т. В. Горбатюк [5], С. Ф. Клепко [6], В. С. Лутай [7], І. М. Предборська [8], М. І. Романенко [9], О. Кулик [10] та ін.), результати цих досліджень не повною мірою відповідають запитам сучасної освіти. Не видно ґрунтовних, системних теоретичних напрацювань в сфері означення та реалізації сучасної вітчизняної парадигми освіти, особливо в контексті пошуків західної освіти.

Завдання педагогіки, на основі визначеної філософією парадигми освіти, — розробляти освітні, педагогічні підходи з метою її реалізації. Але, педагогічна наука не використовує наявні напрацювання філософів, зосередившись на суто педагогічних наукових пошуках. Тому, практика «непересікання» філософських та педагогічних шляхів пошуку методологічних засад розвитку освіти у вітчизняній науковій традиції, привела до того, що вчені-педагоги намагаються самостійно, в рамках педагогічної науки розробити парадигму української освіти. А оскільки це не є предметом дослідження педагогіки, то бачимо спроби розробити парадигму освіти на основі відповідних освітніх підходів.

Системний аналіз парадигмальних основ сучасних підходів в освіті, аналіз освітніх підходів в контексті сучасної (постнекласичної) парадигми освіти є метою дослідження.

Основна частина

Сучасна (постнекласична) філософія освіти, як і некласична, базуються на відмові від абсолютних істин, плюралізмі ідей, світоглядів, цінностей, методологічних принципів. Але, постнекласична філософія освіти, на відміну від некласичної не абсолютизує «відмову від істин» та «плюралізм», а акцентує увагу на діалозі ідей світоглядів, цінностей, і виробленні за допомогою діалогу мінімуму загальних ідей, норм які будуть нормативними, регламентуючими, при залишенні основного поля для свободи, творчості, вибору, діяльності особистості. Ключовими характеристиками постнекласичної парадигми освіти є діалог, свобода та відповідальність, плюралізм, особистісний підхід, гуманізм, суб'єктність учня (студента), самостійність учня (студента), суб'єкт-суб'єктний підхід, демократизм, комунікація, взаємодія, комунікативний консенсус та ін.

В цьому плані ідеї, норми, смисли не є тотальностями, центрами влади, а орієнтовними, регулятивними ідеями, принципами, які вказують шлях, що може привести до висвітлення, актуалізації телеологічних сутностей, смислів буття і буття людини зокрема, вони є «запрошенням до діалогу», через який висвітлюється сутність буття. Як зазначає в своїй праці «Мораль і комунікація» представник одного з найвпливовіших напрямків сучасної західної філософії — комунікативної філософії Ю. Габермас, «замість накидати всім максимум, яку я хочу зробити універсальним законом, я повинен запропонувати їм цю максимум, щоб вони перевірили в процесі дискусії обґрунтованість її претензій на універсальність» [11, с. 556].

А на думку, видатного мислителя ХХ століття К. Ясперса, найважливіші ідеї цієї концепції полягають в такому «1) вимоги «обов'язкового для всіх порядку» повинні бути зведені до того мінімуму, який може бути вільно прийнятий представниками усіх різноманітних видів світогляду; 2) суперечності, які виникають між представниками різних видів світогляду, повинні вирішуватись завдяки їх доброзичливій комунікативно-діалоговій взаємодії; 3) головна мета цієї взаємодії полягає в пошуках кращого вирішення проблеми поєднання обов'язкового для усіх порядку з його проявами в різних формах світогляду» [3, с. 38].

Підходи є важливою методологічною основою організації освітнього (навчального) процесу у школі (вищій школі).

Термін «підхід» використовують для позначення «відправної тези», «указує на деяку універсальну ідею, в якій узагальнено досліджуване» [12, с. 72]. Через поняття «підхід» розкривається «важливий методологічний смисл», який стосується, «в першу чергу, проблеми належності досліджуваного суб'єкта до якоїсь онтологічної сукупності явищ. Така сукупність, описана в термінах того чи іншого теоретичного конструкта, є об'єктом вивчення з визначенням аналітично вичлененого предмета дослідження. Визначення підходу відкривається в даному разі як виявлення системних зв'язків між поняттями, що належать до вибраної парадигми» [12, с. 75].

Поняття «підхід» має не тільки методологічно-пізнавальну (гносеологічну) суть, воно нею є завдячуючи її онтологічній суті. Підхід визначає онтологічну, телеологічну та аксіологічну суть предмета чи явища.

Підхід до організації освітнього (навчального) процесу

1) світоглядна категорія, в якій відтворюється соціальні установки суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості;

2) глобальна і системна організація й самоорганізація освітнього процесу, що включає усі його компоненти і перш за все самих суб'єктів педагогічної взаємодії учителя (викладача) та учня (студента).

Існують різні підходи в освіті: особистісно орієнтований, компетентнісний, комунікативний, гуманістичний, проблемний, когнітивний, аналітичний, креативний, гендерний, історико-психологічний, комунікаційний, духовно-зорієнтований, діяльнісний, інформаційний, особистісно-діяльнісний, розвивальний, технологічний, епістемологічний, синергетичний, системний та ін.

Але, системоутворювальними в сучасному вітчизняному освітньому (педагогічному) процесі є два підходи: особистісно орієнтований та компетентнісний (в західній педагогіці: гуманістичний та компетентнісний).

Особистісно орієнтований підхід в освіті

З початку XXI століття системоутворювальним у вітчизняній освіті та педагогіці стає особистісно орієнтований підхід. Можна говорити про намагання педагогів сформувати особистісно орієнтовану парадигму освіти (С. І. Подмазін [13], І. Д. Бех [14], О. А. Дубасенюк [15], С. О. Сисоєва [16], А. М. Фасоля [17] та ін.). У зарубіжній педагогіці ідеї особистісно орієнтованої педагогіки розвиваються в контексті гуманістичної парадигми освіти.

Зупинимось на спробі аналізу деяких аспектів особистісно орієнтованого підходу в освіті в контексті формування парадигми освіти.

Використання поняття «особистісно орієнтована освіта (педагогіка)» як інтегративного базується на спробі подолання авторитарної моделі вітчизняної освіти, у якій поняттю особистості відводилася незначна роль. В системі «суспільство (колектив)—особистість» визначальна роль відводилася першому. Тому на противагу авторитарній освіті, абсолютизації суспільних чинників розвитку особистості постала потреба інших ідей, принципів, цінностей в основі яких поняття «особистість» та її свобода.

Перехід від авторитарної до особистісно орієнтованої освіти — це значний крок в пошуку онтологічної, ціннісної, телеологічної та методологічної основ освіти. Найвищою цінністю, метою освіти стає особистість. Тому категорія «особистісно орієнтована освіта (педагогіка)» найбільшою мірою відповідає тим тенденціям, які відбуваються в освітньому просторі пострадянських суспільств.

Але особистісно орієнтована освіта (це стосується також гуманістичної) не може, на нашу думку, мати завершально-парадигмальну форму.

В аналізі особистісно орієнтованої освіти виникають питання до самого терміну «особистісно орієнтована освіта», зокрема до терміну «орієнтована». В цьому понятті вже: а) апріорно закладена (або сам термін дає підстави для такого розуміння) установка на відповідну односторонню спрямованість, орієнтованість, що межує з поняттями «вплив», «монологічність»; б) ця орієнтованість ставить в центр особистість. А враховуючи невизначеність цього поняття, його близькість до поняття «індивідуальність», невизначеність міри індивідуального і соціального в феномені особистості, це може призвести до абсолютизації, центровості особистості в системах «особистість—природа», «особистість—суспільство» та ін. В цьому випадку ми знову виходимо на проблеми, які стали результатом класичної парадигми освіти.

Як особистісна орієнтованість, так і особливо індивідуальна гуманістична орієнтованість не можуть, на нашу думку, за своєю суттю, подолати авторитарність, вони не гарантують подолання ситуації абсолютизації як індивідуального, особистісного, так і соціального. Ця проблема вирішується в комунікативному підході.

Сам по собі психологічний термін «особистість» не несе в собі цінностей, смислів, окрім обумовленості соціумом. Особистість — це соціальний індивід. Всі дорослі люди (які не мають серйозних психічних відхилень) є особистостями. Обумовленість розвитку, становлення особистості соціумом не дає відповіді на питання «якості» та рівня цієї обумовленості (і віруюча людина, і атеїст, і злочинець є особистостями).

Ще одним проблемним питанням особистісно зорієнтованої освіти (навчання) є її слабка технологічність та оцінюваність. І це об'єктивно. Адже, практично, особистісно орієнтована освіта в переважній мірі спрямована на внутрішні чинники розвитку особистості: моральність, духовність, розвиток пізнавальної, емоційної, вольової сфер, властивостей характеру, соціальних установок та в цілому на розвиток особистості як цілісної, гармонійної сутності. А це сфера особистості, яка не

завжди піддається раціональним, технологічним факторам розвитку та оцінювання. В цьому плані, ефективнішим є компетентнісний підхід.

Прихильники особистісно орієнтованого підходу не погодяться з попереднім твердженнями, тому що вважають, що питання компетентностей вирішуються в самому особистісно орієнтованому підході. Але якби це було так, то в західній та вітчизняній педагогіці, нормативних документах, які регламентують сферу освіти, не приділялося би така значна увага саме компетентнісному підходу, відтісняючи на другий план питання, які пов'язані, зокрема, з розвитком духовної сфери особистості.

Інше питання, на яке не дає чіткої відповіді особистісно орієнтована освіта, це питання легітимації ідеалів, цінностей, їхніх критеріїв та ціннісних засад педагогічної взаємодії в системі «вчитель — учень», особливо відповідальності, обов'язків, дисципліни учня. Питання «а судді хто?» не вирішується. На ці питання дає відповідь комунікативний підхід.

Тому, вищенаведені зауваження до особистісно орієнтованої освіти обмежують її інтегративний, системоутворювальний характер, обмежують її можливості претендувати на статус освітньої парадигми.

Компетентнісний підхід в освіті

Одна з основних вимог до сучасного фахівця є, насамперед, відповідний рівень його компетентності. Протягом останнього десятиліття все більший вплив на формування парадигмальних основ розвитку освіти здійснює компетентнісний підхід. Аналіз багатьох освітніх систем свідчить, що орієнтація на компетентнісний підхід є одним зі шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами інтеграції до світового освітнього простору. Більше того, в Законі України «Про вищу освіту» (2014) та Законі України «Про освіту» (2017) компетентнісному підходу приділяється ключова роль в процесі подальшого розвитку освіти.

В Україні питання формування компетентностей та компетентнісного підходу висвітлюються в працях І. Д. Беха [18], О. Глузмана [19], Л. В. Буркової [20], О. В. Овчарук [21], В. І. Лугового [22], Л. Л. Хоружої [23] та ін. Особлива увага педагогів до проблеми професійної компетентності (В. А. Петрук [24], М. Ф. Степко [25], С. В. Лісова [26], О. М. Марущак [27] та ін.)

Але на шляху практичного впровадження компетентнісного підходу в освітній процес виникають проблеми: 1) неоднозначність у визначенні та використанні ключових понять компетентнісного підходу: компетенція (-і), компетентність (-ості); 2) проблеми з впровадженням підходу, викликані недоліками самого підходу.

Не долучаючись до теоретичного дискурсу про означення поняття «компетенція» зазначимо, що поняття «компетенції» (синонім «компетентності») ми визначаємо як «окремі складові, чинники, фактори системного, синтетичного поняття «компетентність особистості»; окремі компетентності (компетенції) особистості».

Визначимо деякі підходи до означення поняття «компетентність», яке є методологічною основою означення явища та поняття «компетентнісний підхід».

Відповідно до визначення Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) *компетентність* (англ. competence) — це «спроможність успішно відповідати на потреби або успішно виконувати завдання».

В Законі України «Про освіту» (2017) *компетентність* визначається як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що характеризує здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Для цілей Національної рамки кваліфікацій термін «компетентність» вживається у такому значенні: *компетентність* — здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості.

Інші приклади означення поняття «компетентність»: «здатність застосовувати знання й уміння», «спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу», «здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання» [19, с. 52].

З точки зору обумовленості поняття компетентності знаннями та практичними вміннями, то компетентність ближча до розуміння «знаю як», ніж до «знаю що».

Різні використання у науковому контексті терміна «компетентність» частково суперечать один одному. Але, при всьому розмаїтті поглядів на сутність даної категорії, у більшості визначень наголошується на «*вмінні застосовувати в реальних ситуаціях набуті знання, спроможності, навички тощо*».

Прикладом зростаючої ролі поняття компетентності в освіті є визначення мети вищої школи в Законі України «Про освіту» (2017). Метою вищої освіти закон визначає «здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань».

Компетентнісний підхід в освіті — це спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток компетентностей особистості.

Вважають, що компетентнісний підхід в освіті на сьогодні стає найпоширенішим в силу прикладного характеру, максимальної прагматичності та технологічності.

Але компетентнісний підхід має низку обмежень і недоліків. Головний недолік це абсолютизація технологічних, раціональних чинників розвитку особистості, в результаті чого абсолютизується раціональна сфера сутності людського буття. А це повертає нас до класичної парадигми освіти, результатом якої буде технократизм, раціоналізм, ігнорування духовної сфери розвитку особистості.

Представники компетентнісного підходу намагаються довести що компетентності (соціальні, професійні) обов'язково включають у себе аксіологічну, етичну, духовну складові, «компетентнісний підхід повинен асимілювати особистісно орієнтований підхід» [18, с. 30]. Але на практиці, коли справа доходить до практичних аспектів розвитку особистості, компетентнісний підхід в освіті, а особливо у вищій освіті, скочується до суто раціоналістичної, технологічної сфери буття людини.

Компетентнісний підхід є також занадто вузьким для використання в оцінюванні успішності учнів (студентів), адже не всі аспекти розвитку особистості піддаються раціональним, а звідси технологічним способам оцінювання.

Виходячи з виконаного аналізу, компетентнісний підхід не може претендувати на статус освітньої парадигми і має бути доповнений ширшим підходом особистісно зорієнтованої освіти (в західній освіті гуманістичним підходом).

Взаємодоповнювальність, поєднання, синтез особистісного орієнтованого та компетентнісного підходів може бути значним кроком для формування парадигми освіти України на основі ідей постнекласичної філософської парадигми освіти. Але на цьому шляху існує реальна загроза повернення до класичної авторитарної парадигми освіти, абсолютизації раціональної сфери сутності людського та суспільного буття, абсолютизації ролі технологічних чинників освітнього процесу.

Недоліки особистісного орієнтованого та компетентнісного підходів, на думку автора, значною мірою можуть бути подолані комунікативним підходом. Спробуємо це обґрунтувати.

Комунікативний підхід в освіті

Акцент на проблемі комунікації обумовлений як логікою сучасного етапу історичного розвитку людства, особливо Західної культури та цивілізації, так і внутрішньою логікою розвитку філософії та педагогіки. Внутрішня логіка розвитку філософії та педагогіки базується на подоланні класичної парадигми філософії свідомості та *розкритті комунікативних засад сутності й розвитку особистості*.

Комунікативний підхід в освіті розглядається як універсальна ідея, яка визначає, розкриває, актуалізує комунікацію як онтологічну, телеологічну, аксіологічну основу розвитку особистості та методологічну основу освіти. Методологічно-гносеологічною суттю комунікативного підходу в освіті є розгляд освітніх явищ через призму поняття освітньо-педагогічної комунікації [28, с. 134].

У сучасних педагогічних підходах до питання педагогічної комунікації дуже виразно проявляється «класичний» педагогічний підхід, який полягає в тому, що поняття взаємодія, взаєморозуміння, співчуття, співпереживання не є самодостатньою, ціннісно-смісловою основою комунікації між учителем і учнем, а є периферійним, технологічним додатком, який учитель використовує, якщо він бажає щоб головне педагогічне завдання — передача інформації, було ефективно реалізовано. Передача інформації визначається не як одна з форм комунікації, хоча і дуже важлива, яка опосередковується іншими комунікативними феноменами, а як визначальна комунікативна дія, яка опосередковує, визначає інші складові комунікації.

Такий підхід виносить питання «для чого потрібні інформація, знання?» («з якою метою?») на периферію навчально-виховного процесу, а звідси на периферію виноситься проблема духовного розвитку особистості.

На нашу думку, в педагогічній комунікації, її апіорними смисловими явищами, повинні бути такі, що визначаються поняттями: «любов», «повага», «довіра», «емпатія», «співробітництво», «співпереживання», «співтворчість» та ін. Це означає, що апіорною (онтологічною, телеологічною, аксіологічною) основою, смислом педагогічного процесу є комунікація. В самій комунікації вже закладені етичні, естетичні, пізнавальні аспекти людського буття, закладений смисл. Ці аспекти значною мірою розкриваються через інформацію, яка несе в собі естетичні, етичні, духовні символи; коди відкриття істини, але сама по собі, без ціннісної, смислової, телеологічної її актуалізації в системі «Я–Інший» (в різних її комунікативних варіаціях), має суто технологічний, або знанієвий сенс, який не обов'язково пов'язаний з питанням духовності, соціальної та професійної компетентності. Крім того інформація може бути небезпечною, як для комунікативної системи «Я–Інший», так і для самого «Я–єго», сама по собі вона породжує людський егоїзм.

Комунікативний підхід долає абсолютизацію «центровості» людини, яка притаманна філософії свідомості та в певній мірі особистісно орієнтованому підходу. Долаючи центровість «Я» (особистості), він смисловою, ціннісною, телеологічною основою освіти визначає комунікативну взаємодію в системі «Я–Інший», при якій стверджується роль, цінність Іншого, Інший визнається як рівноправний, актуалізується відповідальність за Іншого. Словами відомого психолога С. Смирнова це положення звучить так: «Будь-який прояв сутності об'єкта можливий лише у взаємодії з іншими об'єктами, а сутність речі вичерпується сукупністю її проявів у взаємодії з іншими речами» [29, с. 9]. Ще більшою мірою це відноситься і до взаємодії суб'єктів.

Освіта в онтологічній площині може розглядатись як процес та результат взаємодії суб'єкту та навколишнього середовища, де особистість знаходить проекцію свого «Я» (форми свого інобуття), що доповнюють та оформляють її образ як концентроване відображення («проживання») реального буття в його цілісності та всезагальному взаємозв'язку [10, с. 55]

Система «Я–Інший» позбавляє цей підхід крайнощів як індивідуалізму, так і абсолютизації соціального, це система «Я–Інший», яка ніколи не перетворюється в «Ми». Це шлях «пошуку міри», «золотої середини» (Арістотель) між індивідуальним і соціальним, свободою і відповідальністю як в житті людини, так і в педагогічному процесі. Вона також перешкоджає скочуванню педагогічного процесу в бік як класичної (раціоналістичної, технократичної) парадигми освіти так і в бік не-класичної (індивідуалістичної, анархічної) парадигми.

Комунікативний підхід виводить нас на поняття «комунікативна свідомість» («Я–Інший») в основі якої діалог, співробітництво, толерантність, свобода та відповідальність і яка долає авторитаризм, монологічність, імперативність, раціоналізм класичної філософії свідомості («Я» — особистісна свідомість, «Ми» — групова, суспільна свідомість).

Комунікативний підхід долає недоліки компетентнісного підходу обумовлюючи необхідність формування компетентностей «ціннісною метою» освіти, гармонізуючи духовні та технологічно-компетентні аспекти розвитку та діяльності особистості.

Комунікація як методологічний принцип освіти є принципом системним, який поєднує в собі не тільки знанієві та технологічні, але, в першу чергу, онтологічні, аксіологічні, телеологічні засади освіти та педагогіки. Онтологічні — комунікація є основою розвитку особистості та суспільства. Аксіологічні — тільки комунікація актуалізує такі цінності як любов, дружба, свобода, довіра, співробітництво, духовність, відповідальність тощо. Телеологічні — метою освіти (педагогіки) є усвідомлення та актуалізація ціннісних засад комунікації в системі «Я–Інший» та розвиток на цій основі духовності, соціальної та професійної компетентності. Тільки система «Я–Інший» ставить питання відповідальності за Іншого, тому комунікативна парадигма освіти апіорно спрямована на розвиток в особистості відповідальності в різних системах комунікативної взаємодії, включаючи систему «людина—природа».

Тільки комунікативна система «Я–Інший» актуалізує такі явища та цінності як духовність, свобода, любов, дружба, толерантність, повага, довіра, взаєморозуміння, співчуття, співпереживання, доброзичливість, зацікавленість, розуміння, асертивність, діалог, взаємодія, співробітництво, співтворчість тощо. З них навчально-виховний процес повинен розпочинатися і ними закінчуватися. Як це не парадоксально звучить, саме вони визначають мету, зміст та методи освіти (навчально-виховного процесу). Якщо такі якості особистості педагога як духовність, любов, толерантність, повага, довіра, взаєморозуміння, співчуття, співпереживання, доброзичливість, зацікавленість,

розуміння, асертивність тощо, ми будемо розглядати не в контексті явища комунікації (комунікативного підходу), то всі вони перетворюються в суто технологічні явища, а то, і в «педагогічну бутафору».

Комунікативний підхід є методологічною основою педагогічних теорій: педагогіка дитиноцентризму, педагогіка співробітництва, гуманістична педагогіка, педагогіка толерантності, особистісно зорієнтоване навчання та виховання, суб'єкт-суб'єктний підхід. Він вбирає в себе позитивні сторони особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів, долаючи при цьому їхні недоліки.

Технологічною основою комунікативного підходу в навчально-виховному процесі є створення ефективної комунікації (взаємодії) з метою успішного вирішення освітніх завдань.

Комунікативний підхід в освіті розвиває в особистості світоглядну установку на діалогічний, дискурсивний спосіб легітимації ідеалів, цінностей, моральних принципів та їхніх критеріїв.

Аналіз комунікативного підходу дає можливість зробити висновок, що базовим системоутворювальним підходом розвитку освіти має бути комунікативний підхід.

Порівняльний аналіз особистісно орієнтованого, компетентнісного та комунікативного підходів в освіті показує їх взаємозв'язок, взаємозалежність, взаємовизначеність, взаємодоповнювальність. Тому, методологічною основою їх подальшого дослідження та актуалізації в педагогічну практику має бути системний підхід в освіті.

Системний підхід орієнтує на визначення освіти (навчання) як системи, та вимагає розгляду системоутворюючих зв'язків мети, завдань, змісту, форм і методів навчання не ізольовано, а у взаємодії компонентів педагогічного процесу, що дозволяє виявляти загальні системні властивості та якісні характеристики.

Особливо важливим в методологічному плані є розгляд підходів як складових системного підходу в контексті мети освіти: розвиток особистості, сутністю якої є духовність, соціальна і професійна компетентності як основи ефективної комунікації (взаємодії) у світі:

Кожна підсистема (підхід) відіграє свою роль в розвитку особистості:

– Особистісно орієнтований підхід акцентує увагу на розвитку ціннісної, духовної складової особистості.

– Компетентнісний підхід переймається в основному формуванням компетентностей особистості (зокрема соціальної та професійної).

– Системоформуюча роль комунікативного підходу, його вплив на генезу інших підходів базується на принципах: життя людини — це взаємодія; кінцевою метою всього є взаємодія; все в світі зводиться до взаємодії. Тому можемо говорити про його онтологічну та методологічну роль, яка визначає аксіологічні та теологічні основи інших підходів та системи освіти (навчання) в цілому. Комунікативний підхід є як процесійною основою розвитку особистості та освітньої сфери, так і телеологічною основою мети освіти — «ефективна взаємодія в світі».

Висновки

Раціоналістичний, тоталітарно-імперативний світогляд, орієнтував людину на постійне перетворення світу в своїх інтересах за законами розуму. Ірраціоналістичні тенденції ситуації Постмодерну відкидають абсолютизацію раціональності, нормативності, визначеності епохи Модерну та абсолютизують плюралістичні підходи в поглядах на світ та способах їх вирішення. Сьогодні значення набуває інший світоглядний підхід: людина повинна визначити «своє місце» в системі універсального світопорядку (природа, суспільство), впорядкувати своє індивідуальне буття у відповідності до його законів. Основою вирішення проблем повинен стати діалог плюральностей та відповідний комунікативний консенсус.

Сучасна педагогічна наука намагається сформулювати методологічні засади розвитку освіти (сформувати парадигму освіти) в рамках дослідження освітніх підходів.

Перехід від авторитарної до особистісно орієнтованої освіти — значний крок в пошуку онтологічної, ціннісної та методологічної основ освіти. Найвищою цінністю, метою освіти стає особистість. Тому категорія «особистісно орієнтована освіта (педагогіка)» значною мірою відповідає тим тенденціям, які відбуваються в освітньому просторі пострадянських суспільств. Але особистісно орієнтована освіта (це стосується також гуманістичної) не може мати завершально-парадигмальну форму.

Компетентнісний підхід в освіті стає найпоширенішим силою прикладного характеру, максимальної прагматичності та технологічності. Але компетентнісний підхід має низку обмежень і

недоліків. Головний недолік, це абсолютизація технологічних, раціональних чинників розвитку особистості, в результаті чого абсолютизується раціональна сфера сутності людського буття. А це повертає нас до класичної парадигми освіти.

Комунікативний підхід є методологічною основою педагогічних теорій: педагогіка дитиноцентризму, педагогіка співробітництва, гуманістична педагогіка, педагогіка толерантності, особистісно зорієнтоване навчання та виховання, суб'єкт-суб'єктний підхід. Він вбирає в себе позитивні сторони особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів, долаючи при цьому їхні недоліки.

Комунікативний підхід в освіті розглядається нами як універсальна ідея, яка визначає, розкриває, актуалізує комунікацію як онтологічну, телеологічну, аксіологічну основу розвитку особистості та методологічну основу освіти.

Комунікативний підхід долає абсолютизацію «центровості» людини, яка притаманна філософії свідомості. Ця небезпека залишається в особистісно орієнтованому підході. Долаючи центровість «Я» (особистості) або Іншого (особистості, соціальні групи, суспільство), смисловою, ціннісною, телеологічною основою освіти він визначає комунікативну взаємодію в системі «Я–Інший», в якій стверджується роль, цінність Іншого, Інший визнається як рівноправний, актуалізується відповідальність за Іншого.

Комунікативний підхід долає недоліки компетентнісного підходу, зумовлюючи необхідність формування компетентностей «ціннісною метою» освіти, гармонізуючи духовні та технологічно-компетентнісні аспекти розвитку та діяльності особистості.

Проведений порівняльний аналіз особистісно орієнтованого, компетентнісного та комунікативного підходів в освіті показує їх взаємозв'язок, взаємозалежність, взаємовизначеність, взаємодоповнювальність. Тому, методологічною основою їх подальшого дослідження та актуалізації в педагогічну практику має бути системний підхід в освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- [1] Закон України «Про Вищу освіту». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- [2] Закон України «Про освіту». [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
- [3] В. П. Андрущенко, В. С. Лугай, «Про концептуальні засади філософії освіти України», *Практична філософія*, № 2(12), с. 35-43, 2004.
- [4] О. О. Базалук, Н. Ф. Юхименко, *Філософія освіти*, Київ, Україна: Кондор, 2010, 164 с.
- [5] Т. В. Горбатюк, «Специфіка формування та ідеали постнекласичної парадигми освіти», *Мультиверсум. Філософський альманах*, вип. 1(109), с. 3-12, 2012.
- [6] С. Ф. Клепко, *Філософія освіти в європейському контексті*, Полтава, Україна: ПОППО, 2006. 328 с.
- [7] В. С. Лугай, *Філософія сучасної освіти*. Київ, Україна: Магістр-S, 1996, 256 с.
- [8] І. Предборська, Ред., *Філософські абрисы сучасної освіти*. Суми, Україна: Університетська книга, 2006, 226 с.
- [9] М. І. Романенко, *Освітня парадигма: генезис ідей та систем*. Дніпропетровськ, Україна: Промінь, 2000, 160 с.
- [10] О. Кулик, «Становлення новітньої вітчизняної філософії освіти: євроінтеграційний контекст», *Вища освіта*, № 2, с. 48-56, 2016.
- [11] Рюс Жаклін, *Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки*. Київ: Основи, 1998, 669 с.
- [12] Л. К. Велитченко, «Методологічна сутність категорії підходу в науковому дослідженні», *Психологія та педагогіка*, № 2, с. 72-79, 2009.
- [13] С. І. Подмазін, «Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз)», дис. д-ра філос. наук, Дніпропетровськ, 2006.
- [14] І. Д. Бех, *Особистісно зорієнтоване виховання*. Київ: ІЗМН, 1998, 204 с.
- [15] О. А. Дубасенюк, Ред., *Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід*. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2012, 436 с.
- [16] С. О. Сисоєва, «Особистісно орієнтовані технології: сутність, специфіка, вимоги до проектування», *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. Київ, 2003, с. 159-160.
- [17] А. М. Фасоля, «Особистісно зорієнтоване навчання: методологія, методика, технологія», *Нова педагогічна думка*, № 4, с. 54-57, 2009.
- [18] І. Д. Бех, «Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці», *Психологія та педагогіка*, № 2, с. 26-31, 2009.
- [19] О. В. Глузман, «Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості», *Психологія та педагогіка*, № 2, с. 51-60, 2009.
- [20] Л. В. Буркова, «Генеза компетентнісного підходу в освіті», *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*, вип. 30, серія: Педагогіка і психологія, с. 10-15, 2010.
- [21] О. В. Овчарук, Ред., *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ, Україна: К.І.С., 2004, 112 с.

- [22] В. І. Луговий «Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні», *Педагогіка і психологія*, № 2, с. 13-26, 2009.
- [23] Л. Л. Хоружа, «Компетентнісний підхід в освіті: ретроспективний погляд на розвиток ідеї», *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. Київ, Україна: КМПУ імені Б. Д.Грінченка, 2007, с. 178-183.
- [24] В. А. Петрук, «Компетентнісно-орієнтований підхід у процесі фундаментальної підготовки майбутніх фахівців технічного профілю», *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, вип. 27, с. 446-450, 2011. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2011_27_88.
- [25] М. Ф. Степко, «Компетентнісний підхід до організації підготовки фахівців, його розуміння і проблеми використання у вищій школі України», *Педагогіка і психологія*, № 2, с. 44-50, 2009.
- [26] О. М. Марущак, «Поняття компетентності у педагогічній діяльності», *Креативна педагогіка*, вип. 11, с. 97-108, 2016.
- [27] С. В. Лісова, *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід*. Житомир, Україна: ЖДУ ім. І. Франка, 2011, С. 34-53.
- [28] М. Д. Прищак «До питання комунікативного підходу в освіті», *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, № 1, с. 133-136, 2013.
- [29] С. Д. Смирнов, *Психологія образу: проблема активності психического отражения*. Москва, СССР: МГУ, 1985, 186 с.

Рекомендована кафедрою філософії та гуманітарних наук ВНТУ

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018

Прищак Микола Дем'янович — канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук, e-mail: m_pryschak@ukr.net

M. D. Pryshchak¹

Comparative Analysis of Personalized Oriented, Competent and Communicative Approaches in Education

¹Vinnitsia National Technical University

In the context of determining the methodological foundations of education development of Ukrainian education in the XXI century, a comparative analysis of personally oriented, competent, communicative approaches in education has been carried out. The key criterion for the methodological effectiveness of the relevant approaches in education is the principles of the modern (post-classical) education paradigm.

There has been shown the key role of the personally oriented approach in overcoming the authoritarian paradigm of education and the role of the competent approach as a key factor in the transformation of Ukraine's education in the direction of the European educational space.

The positive aspects and disadvantages of personally oriented and competent approaches are determined. In particular, the possibility of absoluteizing the role of the individual (personally oriented approach) in the system «man — the world» and the absoluteization of the technological aspect of personality development (competence approach), which returns us to the classical (rationalistic) paradigm of education.

The positive aspects and disadvantages of personally oriented and competent approaches have been determined. It has been substantiated that the disadvantages of personally oriented and competent approaches can largely be overcome by a communicative approach. There has been researched the role of the communicative approach as the key methodological system-forming factor of Ukraine's education development. The communicative approach overcomes the imperfections of the competence approach, stipulating the necessity of forming competences for the «value goal» of education, harmonizing the spiritual and technological competency aspects of the development and activity of the individual.

The analysis of personally oriented, competent and communicative approaches in education shows their interconnection, interdependence, complementarity. Therefore, the systematic approach in education should be the methodological basis for their further research and actualization in pedagogical practice.

Keywords: education, pedagogy, philosophical paradigms of education, approaches in education, personally oriented approach, competence approach, communicative approach.

Pryshchak Mykola D. — Cand. Sc. (Eng.), Assistant Professor, Assistant Professor of the Chair of Philosophy and Humanities, e-mail: m_pryschak@ukr.net

Н. Д. Прышак¹

Сравнительный анализ личностно ориентированного, компетентностного и коммуникативного подходов в образовании

¹Вінницький національний технічний університет

В контексте определения методологических основ развития образования Украины XXI в., осуществлен сравнительный анализ личностно ориентированного, компетентностного и коммуникативного подходов в образовании. Ключевым критерием методологической эффективности соответствующих подходов в образовании выступают принципы современной (постнеклассической) парадигмы образования.

Показана ключевая роль личностно ориентированного подхода в преодолении авторитарной парадигмы образования и роль компетентностного подхода как ключевого фактора трансформации образования Украины в направлении европейского образовательного пространства.

Определены положительные аспекты и недостатки личностно ориентированного и компетентностного подходов. В частности, возможность абсолютизации роли личности (личностно ориентированный подход) в системе «человек — мир» и абсолютизация технологического аспекта развития личности (компетентностный подход), что возвращает нас к классической (рационалистической) парадигме образования.

Обосновано, что недостатки личностно ориентированного и компетентностного подходов в значительной степени могут быть преодолены коммуникативным подходом. Исследована роль коммуникативного подхода как ключевого методологического системообразующего фактора развития образования Украины. Коммуникативный подход преодолевает недостатки компетентностного подхода обуславливая необходимость формирования компетентностей «ценностной целью» образования, гармонизируя духовные и технологические компетентностные аспекты развития и деятельности личности.

Сравнительный анализ личностно ориентированного, компетентностного и коммуникативного подходов в образовании показывает их взаимосвязь, взаимозависимость, взаимоопределяемость, взаимодополняемость. Поэтому, методологической основой их дальнейшего исследования и актуализации в педагогическую практику должен быть системный подход в образовании.

Ключевые слова: образование, педагогика, философские парадигмы образования, подходы в образовании, личностно ориентированный подход, компетентностный подход, коммуникативный подход.

Прышак Николай Демьянович — канд. пед. наук, доцент, доцент кафедры философии та гуманітарних наук, e-mail: m_pryschak@ukr.net